

Список літератури:

1. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 28. Ст.232. 2. Офіційний Вісник України. 1998. № 46. Ст. 1715. 3. Зібрання постанов уряду України. 1996. № 14. ст.391.
4. Добровольская Т.М. Гарантии прав граждан в советском уголовном судопроизводстве // Советское государство и право. 1980. № 2. 5. Советский уголовный процесс / Под ред. Л.М. Карнесовой, П.А. Лупинской, И.В. Тырчева. М., 1980. 6. Куцова Э.Ф. Гарантии прав личности в советском уголовном процессе / предмет, цель, содержание/. М., 1973. 7. Советский уголовный процесс / Под ред. Д.С. Карева. М., 1968. 8. Советский уголовный процесс. Часть общая. Саратов, 1968. 9. Уголовный процесс / Под ред. М.А. Чельцова. М., 1969. 10. Чистяков Н.Ф. Процессуальная форма как гарантия прав обвиняемого в уголовном судопроизводстве // Гарантии прав личности в социалистическом уголовном праве и процессе. Ярославль, 1977. 11. Элькин П.С. Сущность советского уголовно-процессуального права. Л., 1963. 12. Мотовиловкер Я.О. О гарантиях интересов личности и правосудия // Советское государство и право. 1974. № 6. 13. Кокорев Л.Д., Лукашевич В.З. Процессуальные гарантии прав и законных интересов личности в уголовном судопроизводстве // Вестник ЛГУ. 1977. Вып. 2. № 11. Серия экономика, философия, право.

Надійшла до редколегії 25.09.99

С.Л. Шаренко

ОСОБЛИВОСТІ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ СПРАВ ПРО ЗАСТОСУВАННЯ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ МЕДИЧНОГО ХАРАКТЕРУ

Розгляд у суді справ про застосування примусових заходів медичного характеру пов'язаний з певними труднощами, головною причиною яких є недостатня урегульованість провадження справ даної категорії у чинному законодавстві, оскільки воно не враховує повною мірою особливості справ про діяння неосудних чи недієздатних осіб, внаслідок чого не забезпечує реальних гарантій захисту їх інтересів.

На відміну від досудового слідства, яке має здійснюватися за загальними правилами (з дотриманням низки додаткових гарантій захисту психічно хворих осіб) і відхилитися від нормального ходу розслідування тільки після його закінчення, провадження в суді першої інстанції має особливий характер з моменту надходження справи про застосування примусових заходів медичного характеру до суду [1, с.197-198].

Судовий розгляд справи є виключно стадією судочинства. Про це свідчить те, що:

- він здійснюється не за всіма категоріями справ, а лише за тими, у яких осудність суб'єкта чи його кримінально-процесуальна або пенітенціарна дієздатність викликає сумнів;

- після розгляду судом цього питання і при підтвердженні ним осудності особи відновлюється звичайний хід попереднього слідства;

- при встановленні кримінально-процесуальної недієздатності особи передбачається відновлення звичайного порядку провадження у справі після її одужання.

Характерною рисою даного виду судового процесу є неможливість його завершення винесенням вироку і застосуванням до особи заходів кримінальної відповідальності. У разі визнання особи неосудною питання про відповідальність може бути вирішено тільки негативно. Разом з тим у цьому процесі підлягає вирішенню питання про застосування примусових заходів медичного характеру, які не являють собою форму реалізації кримінальної відповідальності, але є заходами державного примусу, що істотно зачіпають права особи. Це вимагає суворого дотримання прав людини в кримінальному судочинстві.

Загальний порядок провадження справ у суді першої інстанції урегульовано спеціальним розділом КПК України, що містить 6 глав (110 статей). У той же час судовому провадженню справ про застосування примусових заходів медичного характеру присвячено всього три статті кодексу. Вказівка, що міститься в ст. 419 КПК, про поширення вимог глави 25 (підготовка частина судового розгляду) і глави 26 (судове слідство) на дану категорію справ не дозволяє говорити про достатню регламентацію процесу [2]. Будучи вирваними із системи, багато норм названих у ст. 419 КПК України глав не можуть бути застосовані щодо провадження про призначення примусового лікування. У той же час очевидно, що без дотримання більшості норм глави 24, яка встановлює загальні положення судового розгляду, не можливий розгляд справ про діяння неосудних або недієздатних осіб. У зв'язку з цим редакція ст. 419 КПК України вбачається незадовільною.

Провадження справ у суді першої інстанції складається з двох стадій - стадії віддання до суду і стадії судового розгляду. Справи про застосування примусових заходів медичного характеру проходять обидві стадії.

Згідно зі ст. 419 КПК України справи, що надійшли в суд від прокурора з затвердженою ним постановою слідчого, суддя, якщо він погодиться з постановою, вносить безпосередньо в судове засідання, а при незгоді з цією постановою вносить справу на розгляд розпорядчого засідання суду [3, с.591-593].

Отже, у справах про застосування примусових заходів медичного характеру судовому розгляду справи може передувати розпорядче засідання. Розпорядче засідання має контрольно-підготовчий характер, через що може бути умовно поділене на два етапи-контролюючий і підготовчий.

На першому, контролюючому етапі вирішується питання, чи зібрані органами попереднього слідства достатні дані для встановлення підстав і умов застосування примусових заходів медичного характеру і чи не допущено в процесі попереднього слідства порушень кримінально-процесуального законодавства, які перешкоджають внесенню в судове засідання даної кримінальної справи. Таким чином, на цьому етапі матеріали справи підлягають детальній перевірці з точки зору повноти і всебічності розслідування і дотримання вимог кримінально-процесуального закону. Оцінка доказів провадиться з огляду їх достатності, а не вірогідності.

У чинному кримінально-процесуальному законодавстві відсутня норма, яка передбачала б обов'язковий розгляд у розпорядчому засіданні справ про застосування примусових заходів медичного характеру, тому вбачається доцільним доповнити КПК України такою нормою.

Не можна погодитися з Т.А. Михайловою, що у розпорядчому засіданні кримінальна справа може бути припинена, коли за характером вчиненого суспільно небезпечного діяння і за своїм психічним станом особа, яка вчинила це діяння, не являє собою небезпеки для суспільства і не потребує примусового лікування [4, с.40]. Вважаємо, що вирішення питання, чи являє собою особа суспільну небезпеку і чи слід застосовувати для неї заходи примусового психіатричного лікування, може здійснюватись тільки в судовому засіданні, оскільки вимагає всебічної оцінки доказів.

У розпорядчому засіданні можливе припинення провадження за тими підставами, що й для осудного суб'єкта (наприклад, закінчення строку давності, застосування акту амністії).

Передбачена в законі можливість участі особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, в судовому засіданні за умови, що характер захворювання такої особи не перешкоджає цьому, породжує різне тлумачення цієї норми права. Це пояснюється тим, що кримінально - процесуальний закон не розкриває поняття «характер захворювання» і не вказує, які обставини можуть свідчити про те, що воно прешкоджає участі особи в судовому засіданні. Тому у розпорядчому засіданні мають бути вжиті певні заходи для підготовки вирішення цього питання. Слід законодавчо врегулювати питання про порядок сповіщення психічно хворої особи, про день, час, місце розгляду справи і вручення їй копії постанови про направлення справи в суд, чим забезпечити можливість її участі в судовому засіданні у всіх випадках, коли психічний стан хворого не перешкоджає цьому. Участь у судовому засіданні - право, а не обов'язок психічно хворої людини. Залежно від свого психічного стану особа, щодо якої вирішується питання про застосування примусових заходів медичного характеру, може скористатися чи не скористатися цим правом.

За відсутності медичних протипоказань цю особу треба оповістити про слухання справи; їй повинна бути вручена у вказані в ст. 254 КПК України строки копія постанови про направлення справи в суд.

Особливий порядок сповіщення необхідно передбачити у разі, коли особа, стосовно якої розглядається справа, перебуває на лікуванні у психіатричній лікарні, й повідомлення про розгляд справи може завдати їй психічної травми. Вважаємо, що постанова слідчого і повідомлення про день слухання справи повинні бути направлені на адресу медичної установи і вручені хворому його лікарем, про що складається розписка. При неможливості їх вручення у зв'язку з медичними протипоказаннями про це має бути складено певний висновок.

Якщо особі, щодо якої вирішується питання про примусове лікування, обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, копія постанови і повідомлення про день слухання справи можуть бути вручені їй у присутності лікаря-психіатра слідчого ізолятора, який також вправі підтвердити факт неможливості сповіщення особи про день розгляду справи відповідним медичним висновком.

Таким чином, слухання справи щодо особи, не сповіщеної про день слухання справи і не ознайомленої з постановою слідчого, слід провадити як виняток, обумовлений затвердженням медичним висновком, необхідністю уникнути спричинення шкоди здоров'ю цієї особи. Нездатність останньої достатньою мірою усвідомлювати значення відомостей, що містяться у повідомленні і постанові слідчого, не повинна стати перешкодою для вручення особі цих документів, якщо це не загрожує її здоров'ю.

При обговоренні списку осіб, яких необхідно викликати в судове засідання, слід звернути увагу на обов'язковий виклик експертів, законного представника, додаткових свідків. Якщо в цій стадії процесу виникає питання про заміну особи, виконуючої функції законного представника, то його слід вирішити позитивно. При цьому необхідно надати можливість законному представникові ознайомитися з матеріалами справи до початку судового засідання, а також вручити йому копію постанови слідчого про направлення справи до суду і повідомлення про день розгляду справи в суді.

Згідно зі ст. 419 КПК України «в необхідних випадках в судове засідання викликається експерт». Закон не роз'яснює, які випадки свідчать про необхідність такого виклику. Як показує практика, експерти-психіатри були присутні в судових засіданнях у 30-ти випадках із 100 вивчених справ. У багатьох випадках відсутність експерта у судовому засіданні не дозволяє суду достатньо повно і всебічно досліджувати обставини справи. Як справедливо підкреслює А.І. Рудяков, висновки, до яких приходять експерти після проведення експертизи у процесі попереднього слідства, мають умовний характер [5, с.8].

У перебігу судового розгляду деякі обставини, викладені слідчим у постанові про призначення судово-психіатричної експертизи і покладені в основу висновку експертів, можуть бути спростовані. У процесі судового засідання часто подаються додаткові докази, що мають значення для оцінки психічного стану обстежуваного, допитуються особи, свідчень, яких не було у розпорядженні експертів. Установлені в ході судового слідства обставини справи можуть мати вплив на остаточний висновок експерта і служити підґрунтям для призначення повторної чи додаткової експертизи.

Оцінювати експертний висновок без з'ясування думки експерта, що сформувався з урахуванням установлених у судовому засіданні обставин, дуже складно.

У розпорядчій стадії важливим є вирішення питання про те, у відкритому чи в закритому засіданні суду буде розглядатися справа. Відповідно до ст. 419 КПК України розгляд справ про застосування примусових заходів медичного характеру проводиться у відкритому судовому засіданні. Не заперечуючи проти того, що принцип гласності судочинства має поширюватися на всі категорії справ, у тому числі на справи про застосування примусових заходів медичного характеру, вважаємо, що в рівній мірі на нього повинні розповсюджуватися винятки з цього принципу, встановлені нормами кримінально-процесуального законодавства. Категоричне формулювання названої статті суперечить загальним положенням кримінально-процесуального законодавства, що передбачають можливість закритого судового розгляду у випадках, коли цього вимагають інтереси охорони державної таємниці, у справах про злочини осіб, які не досягли 16-річного віку, у справах про статеві злочини, а також у інших справах з метою попередження розголошення відомостей про інтимні сторони життя осіб, які беруть участь у справі. Вважаємо, що поширення відомостей про психічне захворювання особи суперечить її інтересам, а тому справи про застосування примусових заходів медичного характеру мають розглядатися в закритих судових засіданнях.

Справи про застосування примусових заходів медичного характеру не повинні розглядатися у виїзних засіданнях суду, оскільки призначення таких заходів ставить мету загальної превенції і не несе в собі виховного значення.

Слід звернути особливу увагу на ефективність діяльності прокурора в судовому розгляді справ про застосування примусових заходів медичного характеру, яка в істотній мірі залежить від правильного визначення в законі і правильного розуміння його процесуального стану. Ця проблема майже не розроблена в кримінально-процесуальній теорії, а кримінально-процесуальний закон чіткого вирішення цього питання не дає.

Деякі правознавці, поставивши питання про процесуальне становище прокурора в судовому розгляді у справах про застосування примусових заходів медичного характеру, обмежуються констатацією того, що прокурор не є обвинувачем. Однак такий висновок - це не вирішення проблеми. Існує думка, що прокурор, беручи участь у судовому розгляді справ розглядуваної категорії, здійснює нагляд за виконанням законів. Зазначимо, що вказана точка зору в літературі висловлювалася досить активно і достатньо тривалий час. Слід відзначити, що роботи, в яких обґрунтовувалася така позиція, були опубліковані до розробки Концепції судово-правової реформи, відповідно до якої прокурор позбавлений функції здійснення нагляду за виконанням законів під час його участі в суді.

На нашу думку, відмова від концепції: прокурор - орган нагляду за виконанням законів під час розгляду справ судами - виправданий. Ми знахо-

димось в руслі тієї ідеї, яка реалізується в Концепції судово-правової реформи і яка пов'язана з посиленням авторитету і незалежності судової влади. Таке рішення витікає з принципу змагальності і рівноправності сторін, що створює більш сприятливі умови для захисту прав особи в судовому розгляді, встановленню істини у справі.

Список літератури:

1. Якимович Ю.К. Уголовное судопроизводство: система производств и стадий // Актуал. вопр. правоведения в период совершенствования соц. об-ва. Томск, 1989. 2. Глушенко Н. Применение принудительных мер медицинского характера // Сов. юстиция. 1982. №22; Михайлова Т.А., Ромазин С. Судебное рассмотрение дел по применению принудительных мер медицинского характера // Сов.юстиция. 1985. №1. 3. КПК України... Науково-практичний коментар. К., 1995. 4. Михайлова Т.А. Производство по делам о применении принудительных мер медицинского характера. Метод. пособие. — М., 1987. 5. Рудяков А.И. Принудительные меры медицинского характера. М., 1988.

Надійшла до редколегії

В.Ю. Кузьміна

ЕТАПИ РЕКОНСТРУКЦІЇ (ВІДНОВЛЕННЯ) КРИМІНАЛЬНОЇ СПРАВИ

Слідчій, прокурорській і судовій практиці відомо немало випадків втрати як окремих документів з кримінальної справи, так і самих кримінальних справ.

У вказівці Головного слідчого управління МВС України «Про незадовільний стан зберігання кримінальних справ і речових доказів» прямо зазначено, що «за останній час в органах внутрішніх справ України почастишали випадки втрати кримінальних справ, речових доказів, інші надзвичайні пригоди, пов'язані із розслідуванням» [1, с.44-45].

Між тим, не тільки чинне кримінально-процесуальне законодавство, але й відомчі нормативні акти, які регулюють порядок ведення діловодства, не містять якихось рекомендацій відносно методики відновлення кримінальних справ, хоч практика і потребує цього повсякденно. Природньо, що в ситуації, яка складається, виникає проблема наукових і методичних розробок реконструкції кримінальних справ [2, с.134]. При цьому під реконструкцією кримінальної справи слід розуміти діяльність посадової особи, яка направлена на відновлення процесуальних документів, «що відображають хід і результати розслідування конкретного злочину, які в своїй єдності склали те специфічне документальне утворення, що іменується кримінальною справою» [3, с.18]. При вирішенні в ході такої діяльності питань, які виникають, необхідно виходити з того, що реконструкція кримінальної справи - це своєрідний системний і цілісний процес, що за своєю природою і змістом є особливим видом кримінально-процесуальної діяль-